

Л. Нижник,

аспірант кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ І ДОКТРИНАЛЬНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ»

Кримінальний процес України перебуває в постійному розвитку та удосконаленні з огляду на зміни, які відбуваються в державному й суспільному житті, необхідність відповідати потребам сьогодення, що, своєю чергою, призводить до дослідження нових категорій і понять, які впроваджуються та вживаються як у доктрині кримінального процесу, так і у правозастосовній практиці. Одним із таких понять, яке набуває особливого значення й потребує уваги, є «кримінальне процесуальне провадження».

Указане поняття активно використовується останнім часом у наукових дослідженнях і кримінальному процесуальному законодавстві України. Аналіз змісту терміна «кримінальне процесуальне провадження» має фундаментальне значення для науки кримінального процесу України, є необхідним для подальшого правильного розуміння системи кримінального судочинства.

Чимало науковців, зокрема В.В. Вапнярчук, О.Г. Іванова, Н.С. Манова, Л.М. Лобойко, В.М. Трофименко, С.С. Циганенко, О.Г. Шило, Н.А. Юркевич, Ю.К. Якимович та інші, присвятили свої праці дослідженню цього поняття. Водночас і надалі залишається необхідність комплексного дослідження поняття «кримінальне процесуальне провадження», виділення різних підходів до його розуміння залежного від змістового навантаження.

Указане поняття, враховуючи зміни, що відбулися з прийняттям Кримінального процесуального кодексу (далі –

КПК) України 2012 року, стало одним із ключових понять кримінального процесуального права України. Так, з'ясування змісту терміна «кримінальне процесуальне провадження» та правильне його розуміння має неабияке значення для адекватного використання в сучасних умовах розвитку кримінального процесу України. Дослідження цього поняття дає можливість продемонструвати багатоплановість і різноманітність його застосування в сучасному кримінальному судочинстві, а також під новим кутом поглянути на систему кримінального процесу.

Метою статті є дослідження нормативно-правового й доктринального змісту поняття «кримінальне процесуальне провадження».

Законодавець використовує таке поняття як у широкому, так і у вузькому розуміннях. У першому значенні під кримінальним провадженням законодавець розуміє весь кримінальний процес загалом, що впливає зі змісту ст. 2 КПК України, у якій закріплені завдання кримінального провадження, ст. 7 КПК України, де зазначені загальні засади кримінального провадження (принципи кримінального процесу).

В. Трофименко звертає увагу на те, що наявність механізму судового захисту дає змогу констатувати тотожність понять «кримінальне провадження» і «кримінальне судочинство». На його думку, ще одним аргументом на користь визнання правильності цієї позиції є те, що фактичні дані, отримані сторонами під час досудового розслідування, набувають значення доказів лише під час

дослідження їх у судовому розгляді, що свідчить про допоміжний (підготовчий) характер стадії досудового розслідування порівняно з провадженням у суді першої інстанції [1, с. 63].

Видається, що такий підхід вимагає уточнення.

По-перше, у правознавстві слово «провадження» означає діяльність. Звідси кримінальне провадження можна визначити як здійснювану в установлених законом та іншими правовими актами межах і порядку діяльність наділених відповідними повноваженнями державних органів і службових осіб, а також інших суб'єктів, залучених до цієї сфери. Натомість, відповідно до загальноприйнятого в доктрині кримінального процесу підходу, поняття «кримінальне судочинство» (кримінальний процес) уживається ще й у трьох інших контекстних значеннях – як галузь права, як навчальна дисципліна та як галузь правничої науки. Тому поняття «кримінальне судочинство» і «кримінальне провадження» співвідносяться як ціле й частина.

По-друге, законодавець ділить докази в кримінальному провадженні на досудові та судові. Їх формування відбувається в різних процесуальних умовах (режимах). Так, у досудовому провадженні доказування здійснюється в процесуальній формі, сконструйованій для потреб досудового розслідування, а під час судового засідання вже відбувається «гостре» процесуальне доказування. Тому судові рішення обґрунтовуються лише доказами, дослідженими судом. Процесуальна форма досудових доказів дає змогу використовувати їх виключно для потреб досудового розслідування, проте для суду вони є лише вихідним матеріалом, що підлягає дослідженню за допомогою судового методу. Зібрані на досудовому розслідуванні докази можуть визнаватися судовими доказами лише за результатами їх інтерпретації сторонами в судовому засіданні [2, с. 86].

Традиційно, науковці зводили дослідження системи кримінального процесу до дослідження його стадій.

Зокрема, Д. Суботін зазначає, що існування стадійності є надійним теоретичним інструментом, за допомогою якого можна створювати чітку, логічно виправдану систему кримінального процесу, тому передчасна відмова від уже усталеного й апробованого практикою поняття «стадії» та його повна заміна на не цілком виважене поняття «провадження» сьогодні є безпідставними [3, с. 63].

Однак для вичерпної характеристики структури кримінального процесу як цілісної системи не можна обмежитись поняттям «стадія кримінального провадження», оскільки воно не охоплює всі системоутворювальні елементи. Тому для всебічної й повної характеристики структури кримінального процесу поряд із таким поняттям, як стадія, виділяють ще один елемент – кримінальне процесуальне провадження.

У зв'язку з цим варто погодитися з С. Циганенком, який зазначає, що наявність у системі кримінального процесу окремих процесуальних проваджень досить повно відображена в позиції, відповідно до якої існують провадження двох типів, що мають специфічне призначення: провадження в кримінальних справах, обумовлені матеріальним характером правових відносин, і спеціальні кримінальні процесуальні провадження [4, с. 16–17].

У п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України визначено, що кримінальне провадження – це досудове розслідування й судове провадження, процесуальні дії у зв'язку з учиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Безперечно, така дефініція далека від досконалості. Утім із неї випливає, що зміст поняття кримінального провадження (за обсягом) можна розкрити крізь призму його стадій. Сказане підтверджується також аналізом законодавчого визначення досудового розслідування як стадії кримінального провадження, закріпленого в п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, а також назвою відповідних розділів КПК України – розділу IV «Судове провадження у першій інстан-

ції», розділу V «Судове провадження з перегляду судових рішень».

На думку В. Вапнярчука, провадження і стадії – це єдине явище, але взяті зі свого статичного чи «змістового» (провадження як елемент «функціональної послідовності») або динамічного чи формального боків (стадія як елемент «логічної послідовності»). Тобто, за позицією цього науковця, провадження і стадії – фактично єдине явище, яке досліджується з різних ракурсів, тобто дві сторони одного явища [5, с. 221].

Незважаючи на те що в КПК України поняття «кримінальне провадження» може вживатися для позначення сукупності стадій, пов'язаних спільними ознаками, наприклад, судове провадження в першій інстанції, судове провадження з перегляду судових рішень, ототожнювати вказані поняття навряд чи виправдано. На відміну від стадій кримінального процесу, які передусім спрямовані на забезпечення поступального руху кримінального провадження з метою виконання завдань, передбачених у ст. 2 КПК України, кримінальні процесуальні провадження покликані як об'єднати спільні за метою, процесуальними правилами проведення, суб'єктивним складом види кримінальної процесуальної діяльності, так і виокремити ті її види, які вимагають диференційованого підходу з огляду на особливості суб'єкта, щодо якого здійснюється провадження, ситуацію, що склалася у справі, предметну характеристику кримінальних процесуальних відносин та інші чинники. Крім того, якщо стадії кримінального провадження є горизонтальним зрізом кримінального процесу, то кримінальні процесуальні провадження – його вертикальний зрізом. Інакше кажучи, стадії та кримінальні процесуальні провадження є самостійними, відмінними один від одного системоутворювальними елементами кримінального процесу.

З огляду на це, навряд чи можна погодитися з А. Павлушиною, що провадження в процесі виділяються не тільки й не стільки ознакою процесуальних пільг або обмежень, скільки просто

нейтральними процесуальними особливостями, які зумовлені специфікою розгляду справ тієї чи іншої категорії [6, с. 324]. Процесуальні особливості, що є підставою для диференціації кримінальних процесуальних проваджень, апіорі не можуть бути нейтральними, оскільки за такого підходу унеможливується здійснення кримінальної процесуальної діяльності з урахуванням різного роду об'єктивних і суб'єктивних чинників, що її супроводжують, утрачається сенс у розмежуванні видів кримінальних процесуальних проваджень.

На переконання В. Трофименка, первісним системним утворенням у структурі кримінального процесу є поліструктурне провадження, що включає п'ять стадій: отримання інформації про кримінальне правопорушення, досудове розслідування, підготовче провадження, судовий розгляд і виконання судових рішень. Усі вказані елементи (стадії) цього провадження знаходяться між собою у функціонально-часовому зв'язку і спрямовані на вирішення завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК України. Крім зазначеного провадження, предметом якого є дослідження всіх обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, до системи кримінального процесу входять також окремі провадження з перегляду судових рішень: апеляційне та касаційне провадження, провадження за нововиявленими обставинами і провадження у Верховному Суді України [7, с. 268–269].

Якщо аналізувати зміст та обсяг поняття «кримінальне процесуальне провадження», то воно, як правило, є ширшим від поняття «стадія кримінального провадження», має полістадійний характер. Виняток становлять досудове розслідування й виконання судових рішень, які є системоутворювальними елементами кримінального процесу з погляду як його стадій, так і кримінальних процесуальних проваджень. Водночас важко погодитися з тим, що вказані вище утворення полістадійного характеру мають однаковий предмет досліджен-

ня, а провадження з оскарження й перевірки судових рішень – дещо відмінний від них, адже виконання судових рішень не спрямоване на встановлення наявності чи відсутності події кримінального правопорушення та винуватості особи в його вчиненні (вирішуючи питання, пов'язані з виконанням судового рішення, суд має виходити з презумпції правосудності судових рішень). Натомість предметом дослідження проваджень, охоплених розділом V КПК України «Судове провадження з перегляду судових рішень», залишаються все ті самі пов'язані з кримінально-протиправною діяльністю особи обставини, незалежно від того, виникли вони до чи вже після набрання судовим рішенням законної сили та звернення його до виконання.

Підсумовуючи вищевикладене, варто зазначити, що, використовуючи поняття «кримінальне провадження» в КПК України, законодавець наділяє його різним змістовим наповненням, що у правозастосовній діяльності може спричинити труднощі в розумінні й однозначному тлумаченні його змісту. Фактично мають місце ототожнення чи підміна понять (розуміння кримінального провадження як кримінального судочинства, чи всього процесу загалом, або лише як кримінальної справи), позначення різних структурних елементів системи кримінального процесу (наприклад, його стадій).

Беручи до уваги сказане, можна зробити висновок, що дослідження поняття «кримінальне процесуальне провадження» як структурного елемента полістадійного характеру в межах системи кримінального процесу має неабияку актуальність у сучасній науці кримінального процесу, враховуючи багатогранність і багатофункціональність указаної категорії та позначення нею відмінних за своєю сутністю концептів кримінального процесуального права.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне судочинство, система кримінального процесу, стадії кримінального процесу, кримінальне процесуальне провадження.

У статті досліджено систему кримінального процесу, поняття кримінального процесуального провадження, проаналізовано змістове навантаження вказаного поняття як у широкому, так і у вузькому розуміннях.

В статье исследованы система уголовного процесса, понятие уголовного процессуального производства, проанализирована смысловая нагрузка указанного понятия как в широком, так и в узком смыслах.

This article was explored the system of criminal procedure, the concept of criminal procedural proceeding, analyzed substantial burden of this concept in a broad and a narrow sense.

Література

1. Трофименко В.М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві : [монографія] / В.М. Трофименко. – Х. : Оберіг, 2016. – 300 с.
2. Шумило М.Є. Досудові і судові докази у КПК України / М.Є. Шумило // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ України. – 2013. – № 1. – С. 82–86.
3. Суботін Д. Стадія як елемент системи кримінального процесу / Д. Суботін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 4. – С. 60–63.
4. Цыганенко С.С. Общий и дифференцированный порядки уголовного судопроизводства : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / С.С. Цыганенко. – СПб., 2004. – 46 с.
5. Вапнярчук В. Щодо поняття кримінального процесу та його внутрішньої структури / В. Вапнярчук // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 4(75). – С. 216–224.
6. Павлушина А.А. Теория юридического процесса: итоги, проблемы, перспективы развития : [монография] / А.А. Павлушина. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 472 с.
7. Трофименко В. Актуальні питання системи кримінального процесу України / В. Трофименко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – № 25 – С. 265–269.

